

DOI 10.34132/pard2024.26.01

Отримано: 2 травня 2024
Змінено: 10 вересня 2024
Прийнято: 16 жовтня 2024
Опубліковано: 30 грудня 2024

Received: 2 May 2024
Revised: 10 September 2024
Accepted: 16 October 2024
Published: 30 December 2024

Oleh Vuiv
Maryna Bulkat

HISTORIOGRAPHY OF THE STUDY OF STATE PRACTICES AND THE JUDICIARY OF SOUTHERN UKRAINIAN TERRITORIES: GENERAL CHARACTERISTICS

For a long time, domestic historians of law and the state and other branch scientists, who were engaged in the study of the southern territories, were focused on the practices of the imperial period, and later – of the period of Soviet occupation. However, the approach to the analysis of the processes of development of the southern Ukrainian territories in the core branches of historical science has now been radically changed and deepened. Methodological approaches to conducting research in related scientific fields also need rethinking. The methodological basis of scientific research is the results of historiographical analysis, a step-by-step understanding of the achievements of each historical period. The object of the history of Ukrainian statehood, and therefore of historical and legal studies of this topic, given in the 9th–10th centuries. and geographically delineated by the north and west of modern Ukraine. On the other hand, the sources about the experience of statesmanship and the Ukrainian colonization of the southern territories are relatively limited and have important features. From the beginning of the annals, domestic authors adhered to pro-Ukrainian rhetoric in matters of the formation of the Kyiv state and its interaction with the Khazar Khaganate, which controlled the southern Ukrainian lands at that time, with the polities of the Pechenegs, Polovtsians, and other steppe peoples who lived there.

For an objective analysis of the experience of state practices in southern Ukrainian territories and their impact on the formation of Ukrainian culture and the state, priority should be given to documentary sources and specific archaeological data. Not a small role in this context is currently assigned to the study of oriental sources, taking into account the historiographic achievements of the scientific field of oriental studies. It is important to rethink the position of domestic scientists who pointed to the close connection between the state practices of the Kyiv State and the Steppe, the influence of the steppe culture on the formation of Ukrainian culture and statehood. The analysis of the processes that took place during the period when the Ukrainian and Polovtsian troops were defeated by the Mongols was marked by similar historiographic features. Domestic sources and folklore of this period are full of traumatic experiences. Therefore, for a comprehensive analysis, one should take into account eastern sources, in particular chronicles, and historiographical monuments of other European states. This approach will serve to objectify the experience of the southern Ukrainian terrain. During the period of statelessness, the statist practices of the Lithuanian and Lithuanian-Polish states on the one hand and the Crimean Khanate and the Ottoman Empire on the other were widespread in the southern Ukrainian lands. Important historiographic sources for a comprehensive understanding of the experience of the southern territories in this period, as well as taking into account the modern vector on the pan-European context of Ukrainian history, are taking into account the provisions proposed by Lithuanian and Polish scientists, the Polish-Lithuanian historiography of Ukraine, documents of the Crimean Khanate, archives of the Ottoman Empire etc. In the course of conducting historical and legal studies of the southern territories, one cannot ignore the numerous domestic sources of the period of the Ukrainian Cossack Hetmanate state, their content and significance for national state-building should be thoroughly reconsidered. Such a methodological approach to the expansion of historiographical horizons is predicted to contribute to the renewal of the subject of historical-legal and other branch studies, which until now has been focused on the study of state practices and judicial bodies of the imperial period, and later – the period of Soviet occupation;

popularization of objective scientific knowledge about the history of the Ukrainian law, state and judiciary; the role of the experience of southern Ukrainian territories in their formation.

Key words: *historiography, southern territories of Ukraine, state, state practices, law, judiciary.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Досліджуючи питання, які починаються в положеннях з історії південних українських теренів, зокрема і щодо досвіду державницьких практик, судочинства, не можна оминати увагою їх фундаментальні методологічні основи. Насамперед, це поетапне осмислення здобутків кожного історичного періоду. Методологічною основою такої роботи є результати історіографічного аналізу. Так, тривалий час в оптиці вітчизняних істориків права та держави, які займалися вивченням південних теренів, перебували державницькі практики та органи судочинства імперського періоду, а згодом – періоду радянської окупації [1; 36]. Однак підхід до аналізу процесів розвитку південних українських теренів у стрижневих галузях історичної науки натеper кардинально змінено і поглиблено. Переосмислення потребують і методологічні прийоми виконання досліджень у суміжних сферах, зокрема історико-правовій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історики застерігають, що під час дослідження вітчизняних державницьких практик за загальним правилом слід відмежовуватись від ототожнень українців з давніми народами (трипільцями, шумерами, скіфами, антами) та їх державними практиками [20]. Однак під час історіографічного аналізу досліджень південних теренів не можна оминати увагою праці щодо заселення та досвіду державотворення історико-географічного району Північного Причорномор'я [26]. Історики вказали, що заселення півдня України, де натеper найбільші міста трьох областей – Одеса, Миколаїв, Херсон, датується епохою середнього палеоліту. З оптикою на Миколаївщину слід враховувати і дослідження щодо державницьких практик міста-республіки Ольвія [32; 33], що було засноване в VI ст. до

н. е. Його називають одним із найдавніших полісів на території України. І хоча положення щодо фіксації досвіду державницьких практик та судочинства античних рабовласницьких держав складно співвіднести із вітчизняною доктриною розвитку українського права та держави, такі думки продовжують жити у вітчизняній правничій науці [19]. А навчальні видання з історії держави і права України традиційно повідомляють майбутнім юристам про досвід колонізаційних держав Північного Причорномор'я VIII–VI ст. до н. е., Боспорське царство, інший прадавній державно-правовий, зокрема судовий, досвід на південних українських теренах [25; 27; 40; 42]. Ці положення надзвичайно важливі для спростування поширеної імперської, а згодом – радянської тези про «дикість» південних українських теренів до імперського захоплення. Більш того, науковці з усього світу переосмислюють історію України і вказують: «Європейська історія, яка починається з Давньої Греції, забуває, що Давню Грецію годували землі, які зараз є Півднем Україною. Європейська історія, яка вивчає причини Другої світової війни, забуває, що і Гітлер, і Сталін були надзвичайно зацікавлені в Україні. Тобто немає ніякої необхідності вписувати Україну в європейський контекст, бо сам цей контекст без земель, на яких виникла Українська держава, не має сенсу» [30].

Мейнстрим української історіографії найчастіше допускає, що предками українців було населення держави Київська Русь (Київська держава, Києворуська держава, Русь, Русь-Україна, Україна-Русь, Україна – назви нашої держави в різні історичні періоди в історичних джерелах). Хоч історики наполягають на її початковому управлінні скандинавськими варягами, визначено, що об'єкт історії української державності, а отже і історико-правових досліджень цієї тематики, заданий IX–X ст. і географічно окреслений північною та заходом сучасної України [20]. Розвиток українського права та держави, вітчизняних адміністративних практик і законодавства досліджений науковцями, запропоновано його умовний поділ на: часи Київської Русі та Галицького королівства (Галицьке королівство – назва, застосовувана в західноєвропейських писемних пам'ятках щодо Галицько-Волинського князівства. Німецькі джерела в розповіді

про смерть Романа Мстиславича (пом. 1205) називають його королем русинів. Угорські королі, які претендували на західноукраїнські землі, титулували себе від XIII ст. «королями Галичини і Лодомерії» (уперше зустрічається 1206 р. в титулі короля Андраша II). У латиномовних документах початку XIV ст. замість назви «Галицьке королівство» вжито «Королівство Русь»); литовсько-польську добу; козацько-гетьманську добу; імперський період до 1917 р.; період Української Народної Республіки (1917–1920 рр.); період радянської окупації; період відновлення незалежності України. Розвиток наукової складової вітчизняної доктрини держави і права – тяглий, дістав відображення у працях громадських та церковних діячів, науковців, викладачів. У деякі історичні періоди (наприклад, бездержавності) – продовжувався його поступ, хоча і відмінний від державно-правової практики з об’єктивних причин [8]. Однак історіографічні джерела про українську колонізацію та вплив на українську культуру державницького досвіду південних теренів – відносно обмежені і мають важливі особливості аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз історіографії дослідження державницьких практик та судочинства південних українських теренів з огляду на здобутки стрижневих галузей історичної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, для історико-правової характеристики традиційно використовують тексти-першоджерела. Серед них: хроніки, літописи, різноманітні історичні та літературні твори конкретного періоду, а також джерела особового походження – особисті записки, мемуари (спогади), епістолярії, автобіографії, щоденники [24]. Однак, ці вітчизняні джерела мають особливість, важливу з огляду на специфіку та багатоманітність досвіду державницьких практик півдня України. Від початку літописання автори трималися проукраїнської (русинської) риторики в питаннях формування Київської держави та її взаємодії з Хозарським каганатом, що контролював південні українські землі, з політіями печенігів, половців та інших степовиків, які там проживали [29]. Це звична європейська практика «писання історії»: від раннього Середньовіччя європейські народи писали історію творення своїх

держав та формування територій під власним кутом зору, тогочасна європейська історична наука перебувала у нерозривному зв'язку з державним апаратом та релігійними структурами, особливо до інституалізації науки (створення відокремлених університетів та дослідних центрів).

Оскільки території півдня України тривалий час перебували під впливом Хозарського каганату, Хозарії (бл. 650–969) [31], політій печенігів, половців та інших степовиків, які там проживали, то у вітчизняних літописних текстах київські князі, здебільшого, «хоробро перемагали на південних землях», тоді як степовики «підло набігали на землі Київської Русі». Хоча станом на зараз досліджено і союзи князів Київської Русі зі степовиками, і шлюби, культурні впливи, взаємні військові набіги, торгівлю на Великому Кордоні, повалення Хозарського каганату тощо. Свого часу європейські історики висували гіпотезу про походження Київської держави від Хозарського каганату. На думку Г. Вернадського, Київ був заснований як хозарська прикордонна фортеця на кордоні з Аварським каганатом, оплот хозарської влади над слов'янськими племенами на Дніпрі. Науковець вважав, що слов'яни становили значну частину хозар, що мали слов'янські імена. А ім'я хозар (козарє, козарлюги, казара, казарра) взяло собі козацтво – співтовариство «вільних людей», громадян ординського суспільства різноманітних занять, мови, віри і та походження. Він писав: «Форма казах, варіант слова козак, що у кількох тюркських діалектах означає «вільна людина», «вільний шукач пригод» і, звідси, «мешканець прикордонної смуги». У його основному значенні цим словом називали як групи татарських, українських та інших поселенців (козаки), так і цілий середньоазіатський народ – казахів» [13]. До прихильників тези про тісний зв'язок державницьких практик Русі зі Степом належали визначні українські дослідники, наприклад, В. Пархоменко [34]. Положення їх праць під час здійснення історико-правових досліджень південних теренів потребують обов'язкового аналізу і врахування.

Натепер вітчизняні науковці повернулись до ґрунтовного переосмислення впливів досвіду як Хозарського каганату, так

і інших степових політій на формування української культури та державницьких практик [43]. Фахівці все частіше вказують, що у період їх панування було створено передумови української колонізації та освоєння південних територій. Зазначають, що літописні тексти містять конкретний авторський підхід. Тож для об'єктивного аналізу досвіду державницьких практик на південних українських теренах, перевагу варто надавати документальним джерелам та конкретним археологічним даним. Не малу роль у цьому контексті натеper відведено і вивченню хинських джерел, сходознавчій науковій царині. Так, всесвітньо відомі розвідки О. Пріцака, спиралися саме на аналіз східних письмових джерел [35; 44]. У дослідженнях О. Бубенка, побудованих на зіставленні письмових пам'яток із археологічними, обґрунтовано скито-сарматсько-аланське походження таких елементів української культури як хата, килими, високі чоловічі шапки конічної або напівсферичної форми, чоловічі шкіряні пояси тощо [7].

Аналіз процесів, які відбувались у наступний період, коли русинські (тобто українські) та половецькі війська були розгромлені монголами – новими володарями Степу, а монгольська навала зруйнувала своєрідний «тип симбіозу», що склався на Великому Кордоні, відзначено подібними до окреслених історіографічними особливостями. Відбулось перенесення центру української державності до Галицького королівства. Вітчизняні історичні джерела та фольклор цього періоду сповнені травматичного досвіду [21]. Тож для всебічного аналізу слід враховувати і східні джерела, зокрема літописи, та історіографічні пам'ятки інших європейських держав. До прикладу, відомі положення «Мандрівки у східні країни» [46] Вільгельма де Рубрука [45], який за дорученням французького короля Людовика IX у 1253–1255 роках здійснив подорож Монгольською державою. Висхідний пункт його поїздки – сучасне місто Судак у Криму. Згодом – перехід через Перекопський перешийок та вздовж берега Азовського моря 420 км від Перекопа. У творі автор описує детально устрій та побут монголів, населення, яке залишилось проживати на цих теренах тощо. Такі джерела слугують об'єктивізації досвіду південних українських територій.

У період бездержавності на південних українських землях було поширено державницькі практики Литовської, Литовсько-Польської держав з одного боку і Кримського ханства, Османської держави – з іншого. Цей період починається «в XIII столітті ... коли на спустошені татаро-монгольською навалою українські території почали зазіхати литовські князі» [28]. Велике князівство Литовське проголошувало себе правонаступним державним утворенням щодо Київської Русі. Вивчення цього періоду у контексті сучасного вектора на загальноєвропейський контекст української історії потребує обов'язкового врахування положень литовських історіографічних джерел. Так, литовські науковці слушно відмічають, що «Литва простягалася від Балтійського моря до Чорного. ... На православних давньоруських землях литовці знайшли те, чого не мали, – культуру з церковною системою й писемність. ... Литовські князі приймали православ'я, а мова руської писемності стала офіційною мовою Великого князівства Литовського» [9]. Водночас у литовських джерелах зазначено, що в цей період «Руські князівства були під впливом Золотої Орди (як частини розколотої Татаро-Монгольської імперії) і мали платити данину. Хоча Литва приєднала чималу частину руських земель, але й Гедимін і Ольгерд за право на них владарювати мали постійно платити данину Золотій Орді. Лише Великий князь Вітовт перестав платити данину. Здається, що руські землі якийсь час були кондомініумом – спільним володінням Литви і Золотої Орди» [9].

Вітчизняні фахівці іноді зазначають, що влада династії князів Гедиміновичів над русинським (тобто українським) народом та територіями не мала ознак гноблення [28], цей період часто називають епохою Русько-Литовської або Литовсько-Руської держави. Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтське – назва з Першого Литовського статуту [6; 37]. У свою чергу, литовські науковці завжди вказують, що «Велика кількість давніх імперій впала, залишивши по собі не дуже добру пам'ять – їх вважали тюрмами народів, а ті, що не впали, стали котлами «сплавлювання» націй. ... Велике князівство Литовське увійшло в історію не як тюрма чи котел, а як колыска народів» [9].

Не новелами у цьому контексті є положення про заснування сучасних південних українських міст. Фахівці зазначають, що за визнаною європейською практикою і традицією, датування часу заснування населеного пункту визначається за першим документально підтвердженим свідченням появи чи існування будови першого поселення, куреня, хутора, культової споруди, поштової станції, постоялого двору чи караван-сараю, фортифікації тощо. При цьому не має значення скільки разів змінювалась назва населеного пункту, як і його наступні перебудови [39]. Натомість особливо характерним для імперської історіографії було замовчування як багатовікового пласту розвитку історичного регіону Північного Причорномор'я, півдня України, так і окремих міст, досвіду адміністрування на цих українських територіях в період їх входження до Литовської, Литовсько-Польської держав тощо. До прикладу науковці вказали, що вік сучасного українського міста – Одеса – понад 600 років. Перша зафіксована історіографічна назва – Кочубей або Качибей – від 1415 року (як прикордонний порт польського короля Владислава). Згодом, від 1538 року, після встановлення турецької влади під час переходу Буго-Дністровського межиріччя від Кримського ханства у володіння Оттоманської Порти – Ходжабей, Хаджибей. О. Середа вказав, що каталог Урядового Османського Архіву за географічним покажчиком – Ходжабей містить понад 2000 османсько-турецьких документів датованих XVII – XVIII ст. [39]. Історик О. Болдирєв у роботі «Одесі-600» також аргументовано обґрунтував концепт, що часом заснування Одеси слід вважати не 1794, а 1415 рік [5].

Аналогічна історико-правова характеристика сучасної адміністративно-територіальної одиниці півдня України – міста Вознесенська Миколаївської області. Перші відомості про місцевість, на якій розташоване місто Вознесенськ, пов'язані з кінцем XIV століття. На горі, біля впадіння річки Мертвоводу у Південний Буг, знаходилася татарська фортеця Чичаклей [12]. В період розширення володінь Литовського держави, фортеця була захоплена і названа Сокоlecь. Литовський князь Вітовт побудував тут одноіменний замок. В 1494 р. Литовська держава втрати-

ла контроль над фортецею, яка перейшла у татарське володіння. Пізніше фортеця успішно була взята запорозькими козаками. Місто Соколи (Соколов, Соколів) входило до Бугогардівської паланки. Наприкінці XVIII століття Соколи стали її адміністративним центром. Запорозжці мали тут переправу через Південний Буг, що називалася Соколиною.

Трансформацію від Литовської до Литовсько-Польської держави історики іноді характеризують як процес, коли «лагідний литовський полон України переходить в жорстоку польську неволю» [28]. Водночас, вказують, що обставина, коли всі етнічні землі України опинилися під юрисдикцією однієї держави – Речі Посполитої, сприяла піднесенню державницького самопочуття українців [28]. Науковці відзначають, що саме загартований в умовах культурного перетину європейських та східних держав на південних українських теренах – козацький стан, в межах Речі Посполитої сформував автономне козацьке самоврядування, а згодом поділ на полки та сотні (фактично адміністративно-територіальний устрій), Українську козацьку державу [23]. Козацтво в цей період стало новим автентичним носієм ідеї української державності. У цьому контексті не можна оминати увагою численні вітчизняні джерела цього періоду, слід ґрунтовно переосмислити їх зміст і значення для майбутнього державобудування. До прикладу, праці Й. Верещинського – автора ідеї Війська Запорозького як основного оборонця південних рубежів Речі Посполитої [10; 11; 38]. Як влучно зазначають історики, коли «Поділ на козацькі територіальні полки було запроваджено, ідея Українського чи Великого Руського князівства [4] була в основі суспільно-політичного мислення українців – спершу шляхти, а тоді козаків через Івана Виговського та Івана Мазепу аж до Кирила Розумовського» [28]. Про боротьбу за юрисдикцію козацької автономної державності вказують: «Це була битва грандіозна, складна й трагічна, яка тривала не роки, а принаймні майже століття, на яку було витрачено неймовірні зусилля і яка з'явила немало героїства та самопожертви, щоб власну державу в мірі можливостей знов встановити й утримати. Попри все вона зуміла проіснувати 116 років, від 1648 по 1764 рік, а це час немалий» [2].

Тож у ході проведення історико-правових досліджень, крім вітчизняних джерел, як влучно зауважив Д. Вирський, «Річпосполитське латино- і полономовне історичне письменство має врешті-решт зайняти належне місце в історії української історіографії» [14]. У цьому контексті варто відмітити його дослідження «Річпосполитська історіографія України (XVI – середина XVII ст.)», «Хроніки інкурсій татарських: річпосполитські наративи війн Великого кордону», «Роксолани серед Сарматів: річпосполитська історіографія України (кінець XV ст. – 1659)», «Війни українні: хроніки татарського прикордоння України (XVI – середина XVII ст.)», «Річ Посполита про козаків (1560-і – початок 1650-х рр.)» [15; 16; 17; 18]. Крім того, важливими історіографічними джерелами цього періоду залишаються свідчення взаємодії козаків з Кримським ханством, документи архівів Османської держави тощо.

Тривалий час науковці вказували на імперський та радянський чинники зупинки вивчення справжньої історії південних українських земель [20]. Загалом у вітчизняних наукових колах вже сформовано позицію щодо використання численних історіографічних джерел імперського періоду. Фахівці неодноразово доводили, що після падіння Київської Русі, з перенесенням центру української державності до Галицького королівства, московська провінція, хоч і не припинила існування, однак до XVII століття нічим не вирізнялася з-поміж інших васальних підданих Орди, зокрема Казанського, Астраханського, Сибірського ханств, якими правили знатні татаро-монголи [41]. Тож дані у імперських джерелах, створених після XVII століття, характеризуються сутнісним переписуванням історичних фактів, перекрученими та вирваними з контексту положеннями літописів і документів, намаганням приписати історію Київської Русі та досвід державобудування, загальноєвропейський вектор розвитку українського народу московській державі. З цього приводу публіцист В. Білінський вказав, що «У кривавому болоті московського рабства, а не в суворій славі норманської епохи стоїть колиска їх держави. Змінивши імена і дати, бачимо, що політика сучасної московської держави є не просто схожою, а тотожною... Вона породжена й вихована у потворній і принижений

школі монгольського рабства. Сильною стала тільки тому, що в майстерності рабства виявилася неперевершеною. Навіть і тоді, коли стала незалежною, вона й далі залишалася і залишається країною рабів» [3].

Висновки. Отже, сучасні дослідження державницьких практик та судочинства південних українських теренів мають враховувати здобутки вітчизняної історичної науки та методологічні тренди. В історіографії вивчення цієї тематики чільне місце відведено опрацюванню хинських джерел, врахуванню історіографічних здобутків сходознавчої наукової царини; переосмисленню положень вітчизняних науковців, які вказували на тісний зв'язок державницьких практик Київської держави зі Степом, вплив культури степовиків на формування української культури та державності; з урахуванням сучасного вектора на загальноєвропейський контекст української історії – врахуванню положень історіографічних пам'яток інших європейських держав; аналізові положень, запропонованих литовськими та польськими науковцями; дослідженню річпосполитської історіографії України; вивченню документів Кримського ханства (зокрема свідчень взаємодії козаків з Кримським ханством), архівів Османської держави тощо. Це прогнозовано сприятиме оновленню тематики історико-правових та галузевих досліджень, які дотепер було концентровано на вивченні державницьких практик та органів судочинства імперського періоду, а згодом – періоду радянської окупації; популяризації об'єктивних наукових знань про історію Української держави і права, роль південних українських теренів у їх становленні.

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ПРАКТИК ТА СУДОЧИНСТВА ПІВДЕННИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНІВ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Тривалий час в оптиці вітчизняних істориків права та держави, галузевих науковців, які займались вивченням південних теренів, перебували державницькі практики імперського періоду, а згодом – періоду радянської окупації. Однак підхід до аналізу процесів розвитку південних українських теренів у стрижневих галузях історичної науки натеper кардинально змінено і поглиблено. Переосмислення потребують і методологічні прийоми виконання досліджень у суміжних наукових сферах. Методологічною основою виконання наукового дослідження є результати історіографічного аналізу, поетапне осмислення здобутків кожного історичного періоду. Об'єкт історії української державності, а отже історико-правових досліджень цієї тематики, заданий IX–X ст. і географічно окреслений північчю та заходом сучасної України. Натомість джерела про державницький досвід та українську колонізацію південних теренів – відносно обмежені і мають важливі особливості. Від початку літописання вітчизняні автори трималися проукраїнської (русинської) риторики в питаннях формування Київської держави та її взаємодії з Хозарським каганатом, що контролював південні українські землі в цей період, з політіями печенігів, половців та інших степовиків, які там проживали. Для об'єктивного аналізу досвіду державницьких практик на південних українських теренах та їх впливу на формування української культури і держави, перевагу варто надавати документальним джерелам та конкретним археологічним даним. Не малу роль у цьому контексті натеper відведено і вивченню хинських джерел, врахуванню історіографічних здобутків сходознавчої наукової царини. Важливо переосмислити положення вітчизняних науковців, які вказували на тісний зв'язок державницьких практик Київської держави зі Степом, вплив культури степовиків на формування української культури та державності. Аналіз процесів, які відбувались у період, коли русинські (тобто українські) та половецькі війська були

розгромлені монголами відзначено подібними історіографічними особливостями. Вітчизняні джерела та фольклор цього періоду сповнені травматичного досвіду. Тож для всебічного аналізу слід враховувати східні джерела, зокрема літописи, та історіографічні пам'ятки інших європейських держав. Такий підхід слугуватиме об'єктивізації досвіду південних українських теренів. У період бездержавності на південних українських землях було поширено державницькі практики Литовської, Литовсько-Польської держав з одного боку і Кримського ханства, Османської держави – з іншого. Важливими історіографічними джерелами для всебічного розуміння досвіду південних теренів у цей період, а також із урахуванням сучасного вектора на загальноєвропейський контекст української історії, є врахування положень, запропонованих литовськими та польськими науковцями, річпосполитська історіографія України, документи Кримського ханства, архіви Османської держави тощо. У ході проведення історико-правових досліджень південних теренів не можна оминути увагою численні вітчизняні джерела періоду Української козацької держави, слід ґрунтовно переосмислити їх зміст і значення для вітчизняного державобудування. Такий методологічний підхід щодо розширення історіографічних обріїв прогнозовано сприятиме оновленню тематики історико-правових та інших галузевих досліджень, які дотепер було концентровано на вивченні державницьких практик імперського періоду, а згодом – періоду радянської окупації; популяризації об'єктивних наукових знань про історію українських права, держави та судочинства; роль досвіду південних українських теренів у їх становленні.

Ключові слова: історіографія, південні території України, держава, державницькі практики, право, судочинство.

Author Contributions: Conceptualization, B.W.A. and L.W.F.; Writing – original draft, B.W.A. and L.W.F.; Writing – review & editing, B.W.A. and L.M.F. Authors have read and agreed to the published version of the manuscript.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable as study did not include human subjects.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Data is contained within the article.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

References

1. Balukh, V.S. (2002). Orhanizatsiia i diialnist komertsiiynykh sudiv Rosiiskoi imperii: istoryko-pravove doslidzhennia na prykladi Odeskoho komertsiiinoho sudu (1808 – 1917) [Organization and activity of commercial courts of the Russian Empire: a historical and legal study based on the example of the Odesa Commercial Court (1808 – 1917)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odeska natsionalna yurydychna akademiia [in Ukrainian].
2. Dziuba, I., & Shevchuk, V. (Ed.). (2008). Bytva za kozatsku derzhavu [The battle for the Cossack state]. *Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia 10-20 st. – Ukraine: an anthology of state-building monuments of the 10th–20th centuries*, (Vol. 3). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].
3. Bilinskyi, V.B., (2009). *Kraina Moksel, abo Moskoviiia* [The country of Moksel, or Muscovy]. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
4. Bozhko, O.I. (1998). Velyke kniazivstvo Ruske [Grand Duchy of Rus]. Yu.S. Shemshuchenko (Ed.). *Yurydychna entsyklopediia – Legal encyclopedia*, (Vol. 6). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].
5. Boldyriev, O.V. (2014). *Odesa-600 [Odessa-600]*. Retrieved from: <https://kraeved.od.ua/book/bookb.php> [in Ukrainian].
6. Bondaruk, T.I., & Usenko, I.B. (1998). Velyke kniazivstvo Lytovske [Grand Duchy of Lithuania]. Yu.S. Shemshuchenko (Ed.). *Yurydychna entsyklopediia – Legal encyclopedia*, (6 Vol.). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].
7. Bubenok, O.B. (2019). *Khozary v istorii Skhidnoi Yevropy [Khazars in the history of Eastern Europe]*. Kyiv: Instytut skhodoznnavstva im. A. Yu. Krymskoho NANU [in Ukrainian].
8. Bulkat, M.S. (2023). *Suchasni tendentsii rozvytku administratyvnogo prava Ukrainy: navchalna dystsyplina [Modern trends in the development of*

administrative law of Ukraine: academic discipline]. Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].

9. Bumblauskas, A., Eidyntas, A., Kulakauskas, A., & Tamoshaitis, M. (2018). *Istoriia Lytvy kozhnomu [History of Lithuania for everyone]*. Kyiv: TOV «Baltia-Druk» [in Ukrainian].

10. Vereshchynskiy, Y. (1585). *Doroha pevna do naishvydshoho i nainadiinshoho osadzhenia v Ruskomu krai pustelnykh zemel lytsarstvom Korolivstva Polskoho [The road is certain to the fastest and most reliable settlement of the desert lands in the Ukrainian region by the knighthood of the Kingdom of Poland]*. Retrieved from: <https://archive.org/details/sbornik1911/page/n194/mode/1up?view=theater> [in Ukrainian].

11. Vereshchynskiy, Y. (1594). *Oholoshennia pro funduvannia lytsarskoi shkoly dlia syniv koronnykh v Ukraini, podibno do ustavu maltiiskykh khrestonostsiv [Announcement of the founding of a knightly school for the sons of the crown in Ukraine, similar to the charter of the Maltese crusaders]*. Retrieved from: <https://archive.org/details/sbornik1911/page/n194/mode/1up?view=theater> [in Ukrainian].

12. Veremnych, Ya.V. (2003). *Voznesensk [Voznesensk]*. V.A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, (Vol.10). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

13. Vernadskyi, H.V. *Monholy i Rus [Mongols and Rus']*. [web.archive.org](http://web.archive.org/web/20191222040509/). Retrieved from: [https://web.archive.org/web/20191222040509/](http://web.archive.org/web/20191222040509/) [in Ukrainian].

14. Vyrskiy, D. (2024). *Viina na Pivdni: khroniky stepovoho prykordonnia Ukrainy (16 – seredyna 17 st.) [War in the South: chronicles of the steppe borderland of Ukraine (16 – mid-17 centuries)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

15. Vyrskiy, D. (2016). *Viiny ukrainni: khroniky tatarskoho prykordonnia Ukrainy (16 – seredyna 17 st.) [Ukrainian Wars: Chronicles of the Tatar Borderlands of Ukraine (16 – mid-17 centuries)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

16. Vyrskiy, D. (2021). *Rich Pospolyta pro kozakiv (1560-i – pochatok 1650-kh rr.) [Polish-Lithuanian Commonwealth about the Cossacks (1560s – beginning of 1650s.)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

17. Vyrskiy, D. (2008). *Richpospolytskii istoriohrafii Ukrainy (16 – seredyna 17 st.) [The historiography of the Polish-Lithuanian state about Ukraine (16th – mid-17th centuries)]*. *irbis-nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002014>. [in Ukrainian].

18. Vytskyi, D. (2013). *Roksolany sered Sarmativ: richpospolytska istori-ohrafiia Ukrainy (kinets 15 st. – 1659) [Roxsolans among the Sarmatians: the historiography of the Polish-Lithuanian Commonwealth of Ukraine (end of the 15th century – 1659)]* [in Ukrainian].
19. Havrylenko, O.A. (2006). *Antychni derzhavy Pivnichnoho Prychornomoria: bilia vytokiv vitchyznianoho prava (kinets 7 st. do n. e. – persha polovyna 6 st. n. e.) [Ancient states of the Northern Black Sea: near the origins of national law (end of the 7th century BC – first half of the 6th century AD)]*. Kharkiv: Parus [in Ukrainian].
20. Halenko, O. *Istoriia Ukrainy pochynaietsia z Pivdnia, tam yii kulminatsiia, i z Pivdnia vona maie buty perepysana [The history of Ukraine begins in the South, it culminates there, and it must be rewritten from the South]*. (n.d.). www.historians.in.ua. Retrieved from: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/1297-oleksandr-halenko-istoriia-ukrainy-pochynaietsia-z-pivdnia-tam-ii-kulminatsiia-i-z-pivdnia-vona-maie-but-y-perepysana> [in Ukrainian].
21. Tolochko, O.P. (Eds.). (2020). *Halytsko-Volynskiy litopys [Galician-Volyn Chronicle]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
22. Herzhov, Yu.I. (2006). Voznesensk [Voznesensk]. I.M. Dziuba (Ed.). *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of modern Ukraine*, (Vol. 5). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
23. Horobets, V., Levenets, Yu., & Shapoval, Yu. (Eds.). (2011). *Ukrainska kozatska derzhava [Ukrainian Cossack state]. Politychna entsyklopediia – Political encyclopedia*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
24. Dmytriienko, M.F. (2004). Dzherela istorychni [The sources are historical]. V.A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, (Vol. 2). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
25. Ivanov, V.M. (2007). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy [History of the state and law of Ukraine]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
26. Ivanova, S.V. *Vplyv mihratsii na istorychnyi rozvytok naseleння Pivnichno-Zakhidnoho Prychornomoria naprykintsi IV – III tys. do n. e. [The influence of migrations on the historical development of the population of the North-Western Black Sea Coast at the end of the 4th – 3rd millennium BC]*. (n.d.). [in Ukrainian].
27. Shcherbatiuk, V.M., Zakharchenko, P.P., & Kuzmynets, O.V. (2018). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy [History of the state and law of Ukraine]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

28. Dziuba, I., & Slipushko, O. (Ed.). (2009). Kyievoruska derzhava: su-pilno-politychna i khudozhnia spadshchyna doby Serednovichchia (10–13 st.) [The Kievan Rus state: social, political and artistic heritage of the Middle Ages (10–13 centuries)]. *Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia 10–20 st. – Ukraine: an anthology of state-building monuments of the 10th–20th centuries*, (Vol. 1). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].

29. Kiorsak, V. (2016). Z istorii odniiei superechky. Abo diskusii pro rol khozariv v stanovlenni Ruskoi derzhavy u vysvitlenni suchasnoi istoriohrafii [From the history of one dispute. Or discussions about the role of the Khazars in the formation of the Russian state in the coverage of modern historiography]. *Ukrainskyi mediievistychnyi zhurnal – Ukrainian Medieval Journal*, 2 [in Ukrainian].

30. Kobernyk, K. (2024). Devianosto naukovtsiv z usoho svitu pereos-mysliuiut i pyshut novu istoriiu Ukrainy na try miliony sliv [Ninety scientists from all over the world are rethinking and writing a new history of Ukraine for three million words]. *babel.ua*. Retrieved from: <https://babel.ua/texts/110868-dev-yanosto-naukovciv-z-usogo-svitu-pereosmislyuyut-i-pishut-novu-istoriyu-ukrajini-na-tri-milyoni-sliv-yakoyu-vona-bude-rozkazuye-ideolog-proyektu-istorik-timoti-snayder>. [in Ukrainian].

31. Kotliar, M.F. (2013). Khozarskyi kahanat [Khazarian Khaganate]. V.A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, (Vol. 10). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

32. Kryzhytskyi, S.D. (2010). Olviia [Olvia]. V.A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, (Vol. 7). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

33. Nikolaiev, M.I. (2022). Khronolohiia Pivnichnoho Prychornomoria IV–I st. [Chronology of the Northern Black Sea Coast IV–I centuries]. www.academia.edu. Retrieved from: <https://www.academia.edu/62840035> [in Ukrainian].

34. Parkhomenko, V. (1995). Rus ta pechenihy. Do spravy starodavnykh zviazkiv Rusy zi Skhodom [Rus and Pechenegs. To the matter of the ancient ties of Rus with the East]. *Skhidnyi svit – Eastern world*, 1 [in Ukrainian].

35. Pritsak, O. (1968). Proekt «Vstupu do istorii Ukrainy» [«Introduction to the History of Ukraine» project]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1/4 [in Ukrainian].

36. Revin, K.I. (2012). *Formuvannia ta diialnist dukhovnykh sudiv u tavriskii hubernii (kinets 18 – pochatok 20 st.)* [The formation and activity of spiritual courts in the Taurian province (end of the 18th – beginning of the

20th century)). Simferopol: Tavriiskyi natsionalnyi un-t im. V. Vernadskoho [in Ukrainian].

37. Rusyna, O.V. (2003). Velyke kniazivstvo Lytovske [Grand Duchy of Lithuania]. V.A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, (Vol. 10), (pp. 460-463). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

38. Sas, P.M. (2003). Vereshchynskiy Yosyp [Vereshchynsky Yosyp]. V.A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, (Vol. 10). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

39. Sereda, O. Naseleni punkty Pivnichno-Zakhidnoho Prychornomoria za osmanskymy dzherelamy: problema datuvannia ta istorychnoho rozvytku [Settlements of the North-Western Black Sea Coast according to Ottoman sources: the problem of dating and historical development]. (n.d.). *dspace.nbu.gov.ua*. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/31069/09-Sereda.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

40. Ukhach, V.Z. (2011). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy [History of the state and law of Ukraine]*. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].

41. Cheslavskiy, O. Moskoviiia – produkt Ordyy, kraina, yaka zavzhdy nyshchyla Rus [Muscovy is a product of the Horde, a country that has always destroyed Rus']. (n.d.). *ukrstyle.com*. Retrieved from: <https://ukrstyle.com/afisha/4s/4s/moskoviiia-kraina-iaka-zavzhdy-nyshchyla-rus.html> [in Ukrainian].

42. Shevchenko, A.Ye., & Kudin, S.V. (2020). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy [History of the state and law of Ukraine]*. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].

43. Shurkhalo, D. Khozary: yakymy buli i yak staly «predkamy» ukrain-skykh kozakiv? [Khazars: what were they and how did they become the «ancestors» of the Ukrainian Cossacks?]. (n.d.). *www.radiosvoboda.org*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/hozary/30695198.html> [in Ukrainian].

44. Pritsak, O., & Reshetar, J. (1963). The Ukraine and the Dialectic of Nation-Building. *Slavic Review*, (Vol. 22), 2. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3000673?origin=JSTOR-pdf> [in English].

45. Rubruck, W. Catholic Encyclopedia. (n.d.). *www.newadvent.org*. Retrieved from: <https://www.newadvent.org/cathen/13217a.htm> [in English].

46. Rockhill, W.W. (1900). *The journey of William of Rubruck to the eastern parts of the world, 1253–55, as narrated by himself, with two accounts of the earlier journey of John of Pian de Carpine*. London: Hakluyt Society [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Олег Вуїв, Голова Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області, м. Вознесенськ, Україна. E-mail: jktujktu19801980@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0005-6414-0162>.

Oleg Vuyiv, Chairman of the Voznesensk City District Court, Mykolaiv Region, Voznesensk, Ukraine. E-mail: jktujktu19801980@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0005-6414-0162>.

Марина Булкат, д. юрид. н., професор, суддя Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області, м. Вознесенськ, Україна. E-mail: yfim@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0009-0007-4647-8199>.

Maryna Bulkat, Doctor of Laws, Professor, Judge of the Voznesensk City District Court, Mykolaiv Region, Voznesensk, Ukraine. E-mail: yfim@ukr.net, orcid: <https://orcid.org/0009-0007-4647-8199>.

Vuiv, O., & Bulkat, M. (2024). Historiography of the study of state practices and the judiciary of southern ukrainian territories: general characteristics. *Public Administration and Regional Development*, 26, 1112-1131. <https://doi.org/10.34132/pard2024.26.01>